

Samovrednovanje oblasti „Nastava i učenje“ u nastavi izbornih programa

Katarina Dunjić Mandić ^{1*}, Ivan Ružičić ¹

¹ Gimnazija, Čačak, Republika Srbija

* e-mail: dunjicmandic@gmail.com

Rezime: Rad prikazuje rezultate samovrednovanja rada škole u ključnoj oblasti „Nastava i učenje“ sprovedenog u Gimnaziji u Čačku u junu 2019.g. Primenjena je metodologija samovrednovanja na osnovu Pravilnika o standardima kvaliteta rada ustanove. Ispitano je 233 učenika koji su procenjivali rad 9 nastavnika u 4 izborna programa: Jezik, mediji i kultura, Pojedinač grupa i društvo, Umetnost i dizajn, Obrazovanje za održivi razvoj, sa kojima se i jedni i drugi susreću prvi put. Rezultati pokazuju da su u nastavi izbornih programa u većoj meri prisutni pokazatelji (nivo 3) koji opisuju pet standarda kvaliteta rada ustanove u oblasti Nastava i učenje. Učenici različito ocenjuju nastavnike različitih predmeta.

Ključne reči: samovrednovanje; Nastava i učenje; izborni programi.

Self-Evaluation in the Field “Teaching and Learning” in Teaching of Elective Courses

Abstract: This work features the results of the school self-evaluation in the key field „Teaching and learning“ conducted in Gimnazija in Čačak in June 2019. The methodology of self-evaluation was applied according to the Rule book on quality standards of the institution. 233 interviewed students evaluated the work of 9 teachers in 4 elective courses: Language, media, culture, Individual, group and society, Art and design and Education for sustainable development, and for both the students and the teachers it was the first contact with the courses. The results show that in the teaching of the elective courses there are the indicators present (level 3), which describe the five quality standards of the institution in the field Teaching and learning. The students evaluate differently the teachers of different subjects.

Keywords: self-evaluation, teaching and learning, elective courses.

1. UVOD

Od 2005.g. u obrazovni sistem Republike Srbije uveden je proces samovrednovanja kao jedan od značajnih mehanizama u cilju obezbeđivanja kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih ustanova. Određen kao postupak kojim se vrednuje sopstvena praksa i sopstveni rad [1], predstavlja osnovu za planiranje, razvoj i unapređenje kvaliteta rada škole. Primenom samovrednovanja postiže se veća transparentnost rada u školi i aktivnija uloga svih učesnika obrazovno-vaspitnog procesa u njoj: učenika, roditelja, nastavnog i nenastavnog osoblja. Samovrednovanje nije samo obična procena sopstvenog kvaliteta, već predstavlja proces koji se odvija kroz više faza i aktivnosti: analiza stanja u školi; izbor i sagledavanje postojećeg stanja u izabranim ključnim oblastima; uočavanje jakih i slabih strana; izrada plana za otklanjanje uočenih slabosti [1]. Cilj

samovrednovanja nije u kontroli, nego u uočavanju postojećih teškoća i izrada plana za njihovo prevazilaženje. U tom kontekstu, samovrednovanje kao veština koja doprinosi unapređenju kvaliteta života i rada škole sada i u budućnosti ima razvojnu funkciju jer traga za odgovorima na pitanja: kakvi smo sada, kako to znamo i šta možemo učiniti da budemo bolji i kvalitetniji [2]. U procesu samovrednovanja, kao najvažnijem sredstvu za osiguranje kvaliteta rada škole, primenjuju se propisani standardi kvaliteta rada ustanove [3]. U tom smislu je sprovedeno samovrednovanje rada Gimnazije u Čačku u ključnoj oblasti: Nastava i učenje, u okviru realizacije novih nastavnih programa – izbornih programa. Značaj istraživanja leži u činjenici da su prvi put učenici škole procenjivali rad nastavnika, u ovom slučaju izbornih programa, sa kojima se i jedni i drugi susreću prvi put. Naime, od 2018-2019. šk.g. Program nastave i učenja za prvi razred gimnazije

[4], pored programa nastave i učenja obaveznih predmeta sadrži i listu izbornih programa sa fondom od jednog časa nedeljno. Programi su iz različitih oblasti: prirodne i društvene nauke, umetnost, zdravlje i svi su interdisciplinarni, ishodovno i tematski kreirani. Njihova svrha je u ostvarivanju opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, razvijanju ključnih kompetencija i opštih međupredmetnih kompetencija učenika kroz povezivanje školskog i vanškolskog učenja primenom istraživačkog i projektnog učenja. Interdisciplinarni karakter programa daje okvir unutar koga učenici i nastavnici određuju konkretne sadržaje kojima će se baviti vodeći računa o ishodima koje treba ostvariti i kompetencijama koje treba razviti. U pojedinačnim programima su navedeni samo ishodi po temama i na nivou programa. U zavisnosti od izbornog programa broj tema je različit. Teme su zaokružene celine sa više ishoda učenja. Svaka tema se obrađuje na istraživački i projektni način što znači da ne postoji unapred definisan scenario aktivnosti, već se on planira i razvija pre i tokom nastavnog procesa. Na osnovu datih ishoda i sadržaja, nastavnik kreira svoj godišnji plan rada, operacionalizuje operative planove, priprema čas koji vodi ka razvijanju kompetencija i ostvarivanju ishoda propisanih programom. Planiranje, ostvarivanje, praćenje, vrednovanje i ocenjivanje nastave i učenja izbornih predmeta, postavljaju pred nastavnika izazove, dajući im veliku autonomiju, angažovanje različitih kompetencija među kojima značajno mesto zauzimaju fleksibilnost i organizovanost. Da bi ostvario postavljene ciljeve i ishode programa, podstakao radoznalost, kreativnost, istrajnost, argumentovanje, refleksivnost, odgovornost i samostalnost učenika, nastavnik mora unapred da osmisli svoje aktivnosti i pripremi odgovarajući materijal. Složenost planiranja polustrukturiranih izbornih programa, ogleda se i u činjenici da se isti program na različite načine ostvaruje u različitim grupama učenika.

U nedostatku referentnih naučnih istraživanja oblasti samovrednovanja „Nastava u učenje“ u nastavi izbornih programa, rezultati ovog istraživanja su upoređivani sa rezultatima spoljašnjeg vrednovanja kvaliteta rada Gimnazije u Čačku iz 2017.g.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U čačanskoj Gimnaziji je sprovedeno istraživanje u cilju samovrednovanja rada škole u ključnoj oblasti: Nastava i učenje, u okviru realizacije novih nastavnih programa – izbornih programa. Značaj istraživanja leži u činjenici da su prvi put učenici škole procenjivali rad svojih nastavnika, u ovom slučaju izbornih programa, sa kojima se i jedni i drugi susreću prvi put. Predmet samovrednovanja: aktivnosti i rad nastavnika u obrazovno-vaspitnom procesu. Cilj istraživanja: ispitivanje stavova i

mišljenja učenika i nastavnika o različitim aspektima nastave izbornih programa nakon prve godine primene u Gimnaziji u Čačku.

Primenom Pravilnika o standardima kvaliteta rada ustanove [3] i preporuka Školske uprave u Čačku [5] sprovedeno je samovrednovanje oblasti Nastava i učenje i vrednovanje ostvarenosti ishoda (očekivanih efekata) u nastavi izbornih programa, nakon prve godine primene u Gimnaziji u Čačku. Istraživanje je realizovano na osnovu učeničkih percepcija i procena aktivnosti nastavnika u procesu nastave/učenja. Učenici su procenjivali u kojoj meri su prisutni pokazatelji koji opisuju definisane standarde na skali 1 do 4 (od 1- uopšte se ne slažem do 4 - u potpunosti se slažem). Nivo ostvarenosti standarda je izražen na osnovu prosečnih vrednosti pokazatelja u okviru istog standarda i oni su iskazani na skali od 1 do 4, pri čemu 4 označava najviši nivo ostvarenosti. *Nivo 4* označava da je u potpunosti ostvaren standard (vrednost aritmetičke sredine mere prisutnosti pokazatelja od 3,51 i 4,00). *Nivo 3* označava da je standard ostvaren u većoj meri i (vrednost aritmetičke sredine mere prisutnosti pokazatelja od 2,51 do 3,50). *Nivo 2* označava da je standard ostvaren u manjoj meri (vrednost aritmetičke sredine mere prisutnosti pokazatelja od 1,51 do 2,50). *Nivo 1* označava da standard nije ostvaren (vrednost aritmetičke sredine mere prisutnosti pokazatelja od 1,00 do 1,50).

Kvalitet rada u nastavi četiri izborna programa: Jezik, mediji i kultura (u daljem tekstu JMK), Pojedinac, grupa i društvo (u daljem tekstu PGD), Obrazovanje za održivi razvoj (u daljem tekstu OOR) i Umetnost i dizajn (u daljem tekstu UID), nakon prve godine realizacije programa, učenici su procenjivali na osnovu 5 standarda kvaliteta oblasti samovrednovanja Nastava i učenje: 2.1. Nastavnik efikasno upravlja procesom učenja na času; 2.2. Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika; 2.3. Učenici stiču znanja, usvajaju vrednosti, razvijaju veštine i kompetencije na času; 2.4. Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja; 2.5. Svaki učenik ima priliku da bude uspešan. Svaki standard predstavljen je kroz određeni broj izabranih pokazatelja kvaliteta (od 3 do 6), što ukupno iznosi 29 pokazatelja kvaliteta.

U procesu samovrednovanja učenici su na osnovu ličnog iskustva izražavali stepen slaganja sa izvedenim aktivnostima u realizaciji izbornih predmeta na skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 4 (u potpunosti se slažem). Na osnovu učeničkih procena dobijene su informacije o značajnim aspektima nastave: koliko efikasno nastavnik upravlja procesom učenja na času, da li i na koji način nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika, o procesu i rezultatima učenja na časovima, ocenjivanju koje je u funkciji učenja kao i atmosferi

za učenje na času. Učenici su imali zadatak i da procene sopstveni napredak u dostizanju propisanih ishoda čime je dobijen uvid o ostvarenosti ishoda u nastavi izbornih programa.

2.1. Varijable

Nezavisne varijable: pol; smer u gimnaziji; način donošenja odluke o izboru predmeta; reizbor predmeta; ispunjenost očekivanja; kvalitet izbornih programa; opšti uspeh na kraju I polugodišta; izborni programi; predmetni nastavnik.

Zavisne varijable: Indikatori 5 standarda kvaliteta oblasti „Nastava i učenje“: Nastavnik efikasno upravlja procesom učenja na času; Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika; Učenici stiču znanja, usvajaju vrednosti, razvijaju veštine i kompetencije na času; Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja; Svaki učenik ima priliku da bude uspešan. Ostvarenost ishoda u nastavi izbornih programa.

2.2. Postupak ispitivanja

Onlajn ispitivanje je sprovedeno u junu 2019.g. korišćenjem upitnika za učenike i nastavnike posebno konstruisanih za ovo istraživanje. Onlajn ispitivanje učenika prvog razreda sprovedli su nastavnici računarstva i informatike Gimnazije, jer je bilo važno da obezbedimo objektivne i ujednačene uslove ispitivanja. Onlajn upitnike za nastavnike su popunjavali samo nastavnici koji realizuju programe izbornih predmeta u I razredu.

Upitnik za učenike izrađen je u nameri da ispita stavove i mišljenja učenika o različitim aspektima nastave izbornih programa.

Prvi deo upitnika za učenike je sadržao osnovne podatke: pol, odeljenje, smer, način donošenja odluke za pohađanje nastave izbornog programa, izborni program, opšti uspeh na kraju prvog polugodišta, ocena iz izbornog programa na kraju školske godine.

U drugom delu upitnika učenici su se opredeljivali za ponuđene odgovore u vezi sa kvalitetom izbornih programa u odnosu na aspekte koji se prepoznaju kao relevantni u definisanim ciljevima i ishodima; (ne)ispunjenim očekivanjima i ponovnim izborom izbornih programa (pitanja zatvorenog i otvorenog oblika).

Treći deo je predstavljen kroz četvorostepenu skalu kojom su procenjivali rad nastavnika na času (na osnovu izabranih indikatora oblasti Nastava i učenje).

Četvrti deo upitnika čini četvorostepena skala u kojoj su navedeni mogući efekti nastave koju učenik pohađa u I razredu.

Zadatak učenika bio je da na skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 4 (u potpunosti se slažem) proceni koliko su izvedene aktivnosti i sadržaji u nastavi izbornog predmeta njima lično odgovarali i koliko su od njih imali koristi (na osnovu propisanih ishoda

predmeta određivali su šta i koliko znaju, razumeju i umeju da urade po završetku programa).

Upitnik za nastavnike je sadržao pitanja o: radnom stažu u nastavi, stručnom usavršavanju, proceni kvaliteta izbornog programa koji su realizovali i procenu materijalno-tehničkih, prostornih i drugih uslova i vidova podrške, koji mogu bitno uticati na kvalitet rada nastavnika i učenika.

Preporuke i predloge za unapređivanje rada u nastavi izbornih programa nastavnici su zapisivali kao odgovore na pitanja otvorenog tipa.

Za obradu podataka korišćene su deskriptivne i komparativne statističke procedure statističkog softvera SPSS.

2.3. Uzorak

Uzorak u istraživanju čine učenici I razreda koji su obrazovanje u Gimnaziji stekli prema Programu nastave i učenja za prvi razred gimnazije [4] i nastavnici koji su realizovali nastavu izbornih programa u prvom razredu gimnazije.

Istraživanje je realizovano u junu 2019. U to vreme nastavu je pohađalo 295 učenika prvog razreda Gimnazije. Ispitivanjem je obuhvaćeno 233 učenika (79% od ukupnog broja učenika I razreda): 99 učenika (42,5%) sa društveno-jezičkog smera (u daljem tekstu DJ smera) i 134 učenika (57,5%) sa prirodno-matematičkog smera (u daljem tekstu PM smera); 135 devojaka (57,9%) i 100 mladića (42,1%). Opšti uspeh isptanih učenika na kraju prvog polugodišta prvog razreda: odličan (111; 47,6%); vrlo dobar (109; 46,8%); dobar (5; 2,1%); nedovoljan (8; 3,4%). Od 233 učenika koji su učestvovali u istraživanju, 44,3% je pohađalo nastavu predmeta Jezik, mediji i kultura, 24,2% Pojedinaac, grupa i društvo, 13,3% Obrazovanje za održivi razvoj i 18,2% Umetnost i dizajn.

U školskoj 2018/2019. nastavu izbornih programa u prvom razredu Gimnazije realizovalo je devet nastavnika. Jedna nastavnica je realizovala dva izborna programa, a svi ostali po jedan. Nastavu izbornog programa Jezik, mediji i kultura je izvodilo 4 nastavnika, kao i nastavni program Pojedinaac, grupa i društvo. Nastavu predmeta Obrazovanje za održivi razvoj i Umetnost i dizajn je izvodio po jedan nastavnik.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na osnovu rezultata samovrednovanja oblasti Obrazovna postignuća (tabela 1) i pregleda odabranih pokazatelja školskog rada u periodu od 2006-2019. u Prosvetnom kartonu Gimnazije, Dunjić Mandić [7,8] je utvrdila da su na kraju drugog polugodišta 2018-2019. učenici I razreda postigli bolji opšti uspeh (4,42) u odnosu na vršnjake prethodnih generacija. Utvrđene razlike opšteg uspeha učenika prvog razreda različitih generacija nisu statistički značajne.

Tabela 1. Opšti uspeh učenika prvog razreda (2012/2019.)

I razred	N	Opšti uspeh
2018-2019.	295	4,42
2017-2018.	279	4.30
2016-2017.	298	4.16
2015-2016.	282	4,32
2014-2015.	242	4,25
2013-2014.	249	4.41
2012/2013.	287	4.22
2011-2012.	296	4.20

Prosečne ocene učenika I razreda Gimnazije iz izbornih programa na kraju drugog polugodišta kreću se u rasponu od 4,91 do 4,98. Analizom je utvrđeno da su prosečne ocene iz izbornih programa nešto više od prosečnih ocena iz drugih nastavnih predmeta, što rezultira većim opštim uspehom prvaka na kraju 2018/2019. u odnosu na prethodne godine. Raspon prosečnih ocena po izbornom predmetu: JMK (4,75–5,00); PGD (4.71–5.00); OOR (4.82–5.00); UID (4.82–5.00).

3.1. Način izbora predmeta

Prema Ružičiću [6] 78% učenika odluku o izboru predmeta donelo je samostalno, na predlog drugova/drugarica 10,3%, uz pomoć roditelja 9%. Pri ponovnom opredeljivanju za izabrani izborni program najveći broj učenika bi izabrao isti (Tabela 2).

Tabela 2. Ponovni izbor izbornog programa

Izborni predmet	Ponovo bi birao	Ne bi izabrao	Nisam siguran
JMK	47.9%	21.6%	30.4%
PGD	43.1%	34,9%	22%
OOR	65.5%	16,4%	18.2%
UID	85%	2,5%	12,5%
Ukupno	55.7%	20.8%	23.5%

Utvrđena razlika u spremnosti učenika izbornih programa koji bi ponovo izabrali isti predmet i onih koji to ne bi uradili: značajno je više učenika koji bi ponovo birali isti predmet (55.7%) u odnosu na one koji to ne bi uradili (20,8%) ili su neodlučni (23,5%). U situaciji da ponovo bira izborni program JMK skoro svaki drugi učenik bi ponovo izabrao program (47,9%), dok svaki peti ne bi (21,6%). Neodlučna je trećina ispitanih učenika (30.4%). Program PGD ponovo bi izabralo 43,1%, a ne bi 34,9% ispitanih učenika. Neodlučan je svaki peti učenik (22%). Program OOR ponovo bi biralo 65,5%, ne bi 16,4%, a nije sigurno (ne može da se izjasni) 18,2% ispitanih učenika. Program UID ponovo bi izabrao 85% učenika, ne bi ga biralo 2,5%, a nije sigurno/ne može da se izjasni o tome 12,5% ispitanih učenika.

3.2. Ispunjenost očekivanja

Nastava izbornih programa je u većoj meri ispunila očekivanja učenika koji su ih samostalno birali. U

proseku, izborni programi su ispunili očekivanja 67% učenika prvog razreda. Sa najviše ispunjenih očekivanja su učenici koji su pohađali nastavu izbornih programa UID (77%) i OOR (76%), a nešto manje JMK (60,5%) i PGD (54,3%). Najčešći odgovori učenika kojima je nastava izbornih programa ispunila očekivanja vezani su za određene sadržaje programa i način rada koji uključuje više prakse, rada na terenu i grupnog rada, komunikacije između svih aktera obrazovno vaspitnog rada. Prema [6] svakom trećem učeniku izborni programi nisu ispunili očekivanja jer su oni za njih: *opterećenje, oduzimaju im puno vremena za učenje (mislili da će biti lakše i opuštenije jer su teži „od pravih, ozbiljnih predmeta“)*. Mogući razlozi leže u činjenici da su učenici u osnovnoj školi imali jedan od dva ponuđena izborna predmeta (građansko vaspitanje i verska nastava), koji se potpuno drugačije realizuju, ne ocenjuju brojačno i ne ulaze u opšti uspeh.

3.3. Kvalitet izbornih programa

Kvalitet izbornih programa procenjivan je na osnovu pitanja: (a) zatvorenog oblika u kome je ponuđeno 5 aspekata nastave i na osnovu (b) pitanja otvorenog oblika u kome su učenici i nastavnici navodili svoje mišljenje o tome koji su najveći kvaliteti nastave izbornih predmeta.

U osnovi izbornih programa, između ostalog je i *spajanje učenika sličnih interesovanja iz različitih odeljenja*, što doprinosi unapređenju školske klime i boljem upoznavanju i saradnji učenika i samih nastavnika međusobno. Ovim istraživanjem je taj kvalitet i utvrđen. Naime, svaki treći ispitani učenik je izdvojio kao najveći kvalitet izbornih programa *Spajanje učenika sličnih znanja i interesovanja i Odnose između učenika* (po 29%). *Sadržaj izbornih programa* je za svakog petog učenika njihov najveći kvalitet (19%), dok su *Odnos nastavnika prema učenicima* (14%) i *Rad nastavnika na času* (9%) najlošije procenjeni. Obradom dobijenih podataka je utvrđeno da su pri određivanju kvaliteta izbornih programa, učenicima koji su pohađali nastavu JMK i PGD (za razliku od učenika sa OOR i UID) bitniji *odnosi između učenika*, a učenicima koji su pohađali nastavu UID i OOR najveći kvalitet je *spajanje učenika različitih znanja i interesovanja* (za razliku od učenika sa JMK i PGD).

I nastavnici izbornih programa su izrazili svoj vrednosni stav o konkretnim aspektima programa koji se prepoznaju kao relevantni u definisanim ciljevima i ishodima. Prema frekvencijama odgovora nastavnika izdvojili su se *Sadržaj nastavnih predmeta* (77,7%) i *Spajanje učenika sličnih znanja i interesovanja* (33,3%) kao najveći kvaliteti izbornih programa. Zanimljivo je da nijedan nastavnik ne smatra *Odnos nastavnika prema učenicima* kao poseban kvalitet izbornih programa, za razliku od 14% učenika koji naglašavaju ovaj aspekt nastave.

3.4. Nastava i učenje

Procenjujući rad nastavnika izbornih programa u školskoj 2018/2019. učenici su svaki dati iskaz upoređivali sa ličnim iskustvom i izražavali stepen slaganja na skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 4 (u potpunosti se slažem). Kvalitet rada u nastavi izbornih programa, procenjivali su na osnovu 5 standarda predstavljenih kroz 29 pokazatelja kvaliteta koji se odnose na ključnu oblast samovrednovanja „Nastava i učenje“.

Raspodelu odgovora učenika (prosečne ocene) po indikatorima standarda **Nastavnik efikasno upravlja procesom nastave na času** prikazuje tabela 3. Utvrđena prosečna ocena ovog standarda je 3,04. Procenjujući nastavnikovu efikasnost da upravlja procesom učenja na času učenici su (u proseku) od 9 indikatora na 5 dali ocenu jednaku ili veću od 3, a za 4 pokazatelja ocenu manju od 3. Najviše ocene su dobili indikatori: *Na časovima radimo u malim grupama na zajedničkom zadatku* (3,56), *Na časovima diskutujemo o temama kojima se bavimo* (3,38), *Nastavnik daje učenicima jasna uputstva i instrukcije za rad* (3,18) i *Nastavnik usmerava saradnju i komunikaciju među učenicima* (3,19). Nižim ocenama su procenjeni indikatori: *Nastavnik na interesantan način predaje gradivo* (2,67) i *Nastavnik koristi računar i druga savremena nastavna sredstva za rad na času* (2,78).

Analizom su utvrđene statistički značajne razlike u odgovorima sledećih grupa ispitanika:

- Devojke (3,47) su bolje ocenile indikator *Na časovima diskutujemo o temama kojima se bavimo* u odnosu na mladiće (3,21), dok mladići u većoj meri smatraju da *Nastavnik na interesantan način predaje gradivo* (2,68) za razliku od devojaka (2,44);
- Učenici sa PM smeru (3,05) su bolje ocenili indikator *Nastavnik koristi različite metode (oblike) rada na času* u odnosu na učenike sa DJ smeru (2,85);
- Učenici koji su pohađali nastavu izbornog programa UID su pozitivnije ocenili svog nastavnika jer *efikasno upravlja procesom učenja na času, daje učenicima jasna uputstva i instrukcije za rad, koristi različite metode (oblike) rada na času, koristi računar i druga savremena nastavna sredstva za rad na času* u odnosu na učenike koji su pohađali nastavu predmeta PGD.
- Utvrđene su značajne razlike u ocenama između nastavnika po skoro svim indikatorima;
- Naknadna (post-hoc) poređenja su utvrdila značajne razlike u okviru izbornih programa po skoro svim ispitivanim varijablama (najčešće na nivou odeljenja).
- Učenici koji bi ponovo birali izabrani predmet su značajno višim ocenama procenili sve indikatore ovog standarda u odnosu na učenike koji ne bi

ponovo birali isti izborni program ili su neodlučni.

Tabela 3. *Nastavnik efikasno upravlja procesom nastave na času*

		N	M	F	Sig
N. efikasno upravlja procesom učenja na času.	JMK	194	3.05	4.554	.004
	PGD	109	2.70		
	OOR	55	3.00		
	UID	80	3.26		
	SVI	438	3.00		
N. daje učenicima jasna uputstva i instrukcije za rad	JMK	194	3.32	6.180	.000
	PGD	109	2.85		
	OOR	55	3.15		
	UID	80	3.40		
	SVI	438	3.18		
N. koristi različite metode (oblike) rada na času	JMK	194	3.02	4.430	.004
	PGD	109	2.66		
	OOR	55	3.07		
	UID	80	3.18		
	SVI	438	2.98		
Na časovima radimo u malim grupama na zajedničkom zadatku.	JMK	194	3.73	3.663	.012
	PGD	109	3.42		
	OOR	55	3.56		
	UID	80	3.51		
	SVI	438	3.56		
N. na interesantan način predaje gradivo.	JMK	194	2.26	11.043	.000
	PGD	109	2.49		
	OOR	55	2.84		
	UID	80	3.09		
	SVI	438	2.67		
N. koristi računar i druga savremena nastavna sredstva za rad na času	JMK	194	2.60	6.802	.000
	PGD	109	2.50		
	OOR	55	2.80		
	UID	80	3.21		
	SVI	438	2.78		

Min (1) Max (4)

Utvrđena prosečna ocena standarda **Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika** je 2,81 (Tabela 4). U celini gledano sva tri izabrana indikatora ovog standarda su dobili prosečne ocene manje od 3. Učenici oba smeru gimnazije, prirodno-matematičkog i društveno-jezičkog, na sličan način procenjuju izabrane indikatore standarda *Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika* (nema značajne razlike).

Tabela 4. *Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika*

Indikator	Pred	N	M	F	Sig
N. prilagođ. rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika	JMK	194	2.85	3.428	.017
	PGD	109	2.70		
	OOR	55	3.09		
	UID	80	3.14		
	SVI	438	2.95		
N. prilagođava način rada i nastavni materijal individual. karakteristikama učenika	JMK	194	2.52	6.352	.000
	PGD	109	2.55		
	OOR	55	2.65		
	UID	80	3.14		
	SVI	438	2.72		
N. posvećuje vreme i pažnju svakom učeniku u skladu sa njegovim obraz. i vaspitn. potrebama	JMK	194	2.57	4.944	.002
	PGD	109	2.54		
	OOR	55	2.98		
	UID	80	3.03		
	SVI	438	2.78		

Min (1) Max (4)

Utvrđene su statistički značajne razlike u odgovorima učenika različitih odeljenja u zavisnosti

od toga koji su izborni predmet pohađali i ko im je predavao. Najviše prosečne ocene su dobili predmeti UID i OOR. Statistički značajno višim ocenama su procenjeni indikatori za predmet UID: *Nastavnik prilagođava način rada i nastavni materijal individualnim karakteristikama svakog učenika* (3,14), *Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika* (3,14), *Nastavnik posvećuje vreme i pažnju svakom učeniku u skladu sa njegovim obrazovnim i vaspitnim potrebama* (3,03).

Učenici koji su pohađali nastavu predmeta UID su pozitivnije ocenili indikatore i svog nastavnika jer *prilagođava način rada i nastavni materijal individualnim karakteristikama svakog učenika* (3,14) u odnosu na učenike koji su slušali nastavu PGD (2,55) i JMK (2,52). Značajno veće ocene je dobio nastavnik predmeta UID i za posvećenost vremena i pažnje svakom učeniku u skladu sa njegovim obrazovnim i vaspitnim potrebama (3,03) u odnosu na nastavnike predmeta JMK (2,57) i PGD (2,54). Učenici koji bi ponovo birali izabrani predmet su značajno višim ocenama procenili sve indikatore standarda „*Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-vaspitnim potrebama učenika*“ u odnosu na učenike koji ne bi ponovo birali isti izborni program ili su neodlučni.

Prosečna ocena standarda **Učenici stižu znanja, usvajaju vrednosti, razvijaju veštine i kompetencije na času** je 2,95. Više prosečne ocene su dobili predmeti UID i OOR. Utvrđena je značajna razlika u odgovorima 4 grupe učenika: učenici UID (3.28) su pozitivnije ocenili indikator kvaliteta rada svog nastavnika *Učenici stižu znanja, usvajaju vrednosti, razvijaju veštine i kompetencije na času* u odnosu na procene učenika sa JMK (2,85) i PGD (2,63).

Tabela 5. Učenici stižu znanja, usvajaju vrednosti, razvijaju veštine/komp. na času

		N	M	F	Sig
Učenici stižu znanja, usvajaju vrednosti, razvijaju veštine i kompetencije na času.	JMK	194	2.85	5.374	.001
	PGD	109	2.63		
	OOR	55	3.02		
	UID	80	3.28		
	SVI	438	2.95		
N. podstiče učenike da primene naučeno i obrazlože kako su došli do rešenja	JMK	194	3.03	2.972	.032
	PGD	109	2.72		
	OOR	55	3.13		
	UID	80	3.10		
	SVI	438	3.00		
N. nas uči kako da prethodno naučeno povez. sa različitim oblastima i primenimo u svakodn. životu.	JMK	194	2.86	2.357	.071
	PGD	109	2.69		
	OOR	55	3.02		
	UID	80	3.10		
	Svi	438	2.92		

in (1) Max (4)

Utvrđena prosečna ocena standarda **Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja** je 2,92. Tabela 6 prikazuje prosečne ocene standarda po izabranim pokazateljima (statistički značajne razlike). Nisu utvrđene razlike obzirom na pol i

smer učenika; utvrđene su značajne razlike između odeljenja i predmetnih nastavnika. Učenici koji bi ponovo birali izabrani predmet značajno višim ocenama procenili sve indikatore ovog standarda u odnosu na učenike koji ne bi ponovo birali isti izborni program ili su neodlučni. Ocenama većim od 3 ocenjeni indikatori rada u nastavi OOR i UID.

Tabela 6. Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja

		N	M	F	Sig
Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja.	JMK	194	2.61	5.461	.001
	PGD	109	2.75		
	OOR	55	3.11		
	UID	80	3.11		
	SVI	438	2.90		
Nastavnik nas ocenjuje na svakom času.	JMK	194	2.28	7.003	.000
	PGD	109	2.35		
	OOR	55	2.89		
	UID	80	2.85		
	SVI	438	2.59		
Nastavnikovi kriterijumi ocenjivanja su jasni	JMK	194	2.87	5.444	.001
	PGD	109	2.72		
	OOR	55	3.11		
	UID	80	3.34		
	SVI	438	3.01		
N. daje potpunu i razumljivu povratnu infor. učenic. o radu i jasne preporuke narednim koracima.	JMK	194	3.09	2.747	.043
	PGD	109	2.84		
	OOR	55	3.11		
	UID	80	3.29		
	SVI	438	3.08		
N. nas uči kako da procenimo svoj i napr ostalih učenika.	JMK	194	2.70	5.735	.001
	PGD	109	2.67		
	OOR	55	3.02		
	UID	80	3.24		
	SVI	438	2.91		

Min (1) Max (4)

Utvrđene su značajne razlike u odgovorima učenika koji su pohađali neki od 4 izborna programa: učenici koji su pohađali nastavu izbornog programa JMK su značajno nižim ocenama procenili indikatore: *Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja* i *Nastavnik nas ocenjuje na svakom času* u odnosu na učenike koji su pohađali nastavu OOR i UID. Da su Nastavnikovi kriterijumi ocenjivanja jasni značajno više odgovora i pozitivnije ocene je dobio nastavnik UID (3,34) u odnosu na nastavnike JMK (2,87) i PGD (2,72); Učenici koji su pohađali nastavu predmeta UID su dali najviše ocene indikatorima *Nastavnik daje potpunu i razumljivu povratnu informaciju učenicima o njihovom radu, uključujući i jasne preporuke o narednim koracima* (M=3,29) i *Nastavnik nas uči kako da procenimo svoj napredak i napredak ostalih učenika* (M=3,24) u odnosu na učenike sa PGD.

Utvrđena prosečna ocena standarda **Svaki učenik ima priliku da bude uspešan** je 3,03. Procenjujući indikatore ovog standarda učenici su, u proseku, od 8 indikatora na 5 dali ocenu jednaku ili veću od 3, a za 3 pokazatelja ocenu manju od 3 (tabela 5). Na skali od 1 do 4 učenici su višim ocenama od 3 ocenili nastavnike izbornih programa koji često ili vrlo često stvaraju uslove za rad na času u kojoj svaki učenik ima priliku da bude

uspešan ($M=3,31$), podstiču učenike na međusobno uvažavanje i na konstruktivan način uspostavljaju i održavaju disciplinu u skladu sa dogovorenim pravilima ($M=3,04$), podstiču intelektualnu radoznalost i slobodno iznošenje mišljenja učenika ($M=3,04$), daju učenicima mogućnost izbora u vezi sa načinom obrade teme ($M=3,08$) i koju su spremni na razgovor sa učenicima i posle nastave ($M=3,16$). Tabela 7 prikazuje indikatore kod kojih su utvrđene statistički značajne razlike između predmeta.

Tabela 7: Svaki učenik ima priliku da bude uspešan

		N	M	F	Sig.
Svaki učenik ima priliku da bude uspešan	JMK	194	3.34	3.053	.028
	PGD	109	3.05		
	OOR	55	3.35		
	UiD	80	3.48		
	Svi	438	3.31		
N. motiviše učenike na rad uvažavajući njihove različitosti i prethodna postignuća	JMK	194	2.75	2.760	.042
	PGD	109	2.74		
	OOR	55	3.00		
	UiD	80	3.13		
	Svi	438	2.91		
N. podstiču intelekt. radoznalost i slobodno iznošenje mišljenja učenika.	JMK	194	2.92	4.850	.002
	PGD	109	2.75		
	OOR	55	3.15		
	UiD	80	3.33		
	Svi	438	3.04		
N. postavlja pitanja koja pobuđuju radoznalost učenika	JMK	194	2.52	7.118	.000
	PGD	109	2.71		
	OOR	55	3.05		
	UiD	80	3.14		
	Svi	438	2.86		
N. daje učenicima mogućnost izbora u vezi sa načinom obrade teme.	JMK	194	2.97	2.770	.041
	PGD	109	2.90		
	OOR	55	3.16		
	UiD	80	3.30		
	Svi	438	3.08		
Nastavnik stvar prijatnu atmosferu za rad na času	JMK	194	2.55	8.101	.000
	PGD	109	2.68		
	OOR	55	3.09		
	UiD	80	3.23		
	Svi	438	2.89		

U celini gledano, prosečna ocena kvaliteta rada oblasti samovrednovanja „Nastava i učenje“ u nastavi četiri izborna programa (Jezik, mediji i kultura; Pojedinač, grupa i društvo; Obrazovanje za održivi razvoj; Umetnost i dizajn) iznosi 2,95 (novo 3). Nivo ostvarenosti standarda izražen na osnovu prosečnih vrednosti pokazatelja na skali od 1 do 4 prikazan je u tabeli 8.

Tabela 8: Nivo ostvarenosti standarda

Standard	M	Nivo
Nastavnik efikasno upravlja procesom učenja na času	3.04	3
Nastavnik prilagođava rad na času obraz.-vaspitnim potrebama učenika	2.81	3
Učenici stiču znanja, usvajaju vrednosti, razv. veštine, kompetenc. na času	2.95	3
Postupci vrednovanja su u funkciji daljeg učenja	2.92	3
Svaki učenik ima priliku da bude uspešan	3.03	3

U poredjenju sa rezultatima vrednovanja rada Gimnazije iz 2017.g. primetna je razlika u ocenama standarda *Nastavnik prilagođava rad na času obraz.-vaspitnim potrebama učenika* i *Postupci*

vrednovanja su u funkciji daljeg učenja. Ocene ovih standarda, koje su dali eksterni evaluatori bile su na nivou 2, a ocene koje su dali ispitani učenici su na nivou 3.

4. DISKUSIJA REZULTATA

Rezultati istraživanja su omogućili sagledavanje različitih aspekata nastave novih izbornih programa nakon prve godine primene u Gimnaziji. Rezultati su pokazali da učenici, uglavnom, samostalno donose odluku o pohađanju izbornog programa, a nešto manje pod uticajem i na predlog druga/drugarice i uz pomoć roditelja. Nakon prve godine, u zavisnosti od predmeta koji su pohađali, svaki drugi učenik bi ponovo birao isti predmet, a svaki peti ne bi. S tim u vezi je podatak da je nastava izbornih programa u većoj meri ispunila očekivanja učenika koji su ih samostalno birali (izborni programi su ispunili očekivanja 67% učenika I razreda). Ispunjena su očekivanja vezana za određene *sadržaje programa i način rada koji uključuje više prakse, grupnog i rada na terenu rada, komunikacije između svih aktera obrazovno vaspitnog rada*. Neispunjenih očekivanja je svaki treći učenik jer su im oni „*dodatno opterećenje*“, „*imaju manje vremena za učenje obaveznih predmeta, jer su oni „značajniji za njihovo dalje obrazovanje*“.

Polazne osnove za uvođenje izbornih programa (njihov interdisciplinarni karakter; povezivanje sadržaja iz različitih oblasti; spajanje učenika sličnih znanja i interesovanja iz različitih odeljenja), ovim istraživanjem su izdvojeni kao poseban kvalitet.

U celini gledano, prosečna ocena kvaliteta rada oblasti samovrednovanja „Nastava i učenje“ u nastavi 4 izborna programa: Jezik, mediji i kultura; Pojedinač, grupa i društvo; Obrazovanje za održivi razvoj; Umetnost i dizajn, iznosi 2,95, što u metodologiji samovrednovanja odgovara nivou 3 (situacija koju karakteriše više jakih nego slabih strana; postojeće slabosti treba otkloniti jer umanjuju kvalitet rada ustanove).

Prosečna ocena standarda *Nastavnik efikasno upravlja procesom učenja na času* je 3,04 (nivo 3). Procenjujući nastavnikovu efikasnost da upravlja procesom učenja na času učenici su od 9 indikatora na 5 dali ocenu jednaku ili veću od 3, a za 4 pokazatelja ocenu manju od 3. Najviše ocene su dobili indikatori u kojima se naglašava nastavnikov način rada na času: *rad u malim grupama na zajedničkom zadatku, diskusija o temama kojima se bave, nastavnik daje učenicima jasna uputstva i instrukcije za rad i usmerava saradnju i komunikaciju među učenicima*. Slabosti koje treba otkloniti tiču se načina na koji nastavnik predaje gradivo i preporuka da više koristi računar i druga savremena nastavna sredstva za rad na času. Utvrđena prosečna ocena (2,81) standarda *Nastavnik prilagođava rad na času obrazovno-*

vaspitnim potrebama učenika, implicira češće prilagođavanje načina rada i izbor nastavnih materijala obrazovno-vaspitnim potrebama i karakteristikama svakog učenika, uz posvećenost vremena i pažnje svakom učeniku u skladu sa njegovim obrazovnim i vaspitnim potrebama. Za sticanje znanja, usvajanje vrednosti, razvijanje veština i kompetencija na času potrebno je da nastavnici podstiču učenike na primenu naučenog i obrazloženje kako su došli do rešenja. Nastavnik stvara uslove i uči učenike kako da naučeno povezuju sa različitim oblastima i kako da to primene u svakodnevnom životu. Da bi postupci vrednovanja bili u funkciji daljeg učenja potrebno je da nastavnici ocenjuju učenike na svakom času, primenjujući jasne kriterijume ocenjivanja. U tu svrhu je najbolje koristiti formativno ocenjivanje kojim se obezbeđuje kvalitetna, potpuna i razumljiva povratna informaciju o radu učenika, uključujući i jasne preporuke o narednim koracima. Poželjno je da nastavnici uče svoje učenike kako da procene svoj napredak i napredak ostalih učenika. Da bi se ovo postiglo potrebno je da nastavnici u procesu planiranja nastave posebnu pažnju posvete pitanjima „Zašto ga ovo pitam, šta želim time postići”? Da ocenjivanje ne bi bilo impresionističko potrebni su Pravilnik o ocenjivanju, različite taksonomije (Blum, Solo), program i ishodi predmeta, koji će nastavniku pomoći da najpre prepozna učenikov napredak, i odredi na koji način će vrednovati rezultate učenja i aktivnosti.

Obzirom da je istraživanjem utvrđeno da su višim ocenama ocenili nastavnike izbornih programa koji: stvaraju uslove za rad na času u kojoj svaki učenik ima priliku da bude uspešan, podstiču učenike na međusobno uvažavanje i na konstruktivan način uspostavljaju i održavaju disciplinu u skladu sa dogovorenim pravilima, podstiču intelektualnu radoznalost i slobodno iznošenje mišljenja učenika, daju učenicima mogućnost izbora u vezi sa načinom obrade teme i koju su spremni na razgovor sa učenicima i posle nastave, poželjno je da se ovi principi svakodnevno primenjuju u nastavi.

Rezultati istraživanja su pokazali da učenici različito ocenjuju nastavnike različitih predmeta. Utvrđene značajne razlike između predmetnih nastavnika po skoro svim indikatorima ispitivanih standarda, nagoveštava dosta prostora za unapredjenje rada u nastavi izbornih programa i samih nastavnika.

5. ZAKLJUČCI

Samovrednovanje rada škole je proces. Njegovom primenom škole dobijaju značajne smernice u kom pravcu i na koji način mogu unaprediti sopstvenu pedagošku praksu. Koristeći rezultate ovog istraživanja, Gimnazija je preduzela neophodne korake i formativno delovala povratnim informacijama u individualnom pedagoško-instruktivnom radu direktora i stručnih saradnica sa

predmetnim nastavnicima izbornih programa. U individualnom savetodavnom radu nastavnicima je predočena potvrda onoga u čemu su dobri (šta dobro rade), ali i koje su im slabosti i čemu treba da posvete veću pažnju i kako da unaprede svoj rad. Imajući u vidu da su nastavnici nosioci promena u reformi gimnazija pred njih su postavljeni novi i viši zahtevi, a ovo istraživanje, između ostalog, pokazuje puteve i načine promena pristupa u radu sa učenicima koji bi doveli do tog cilja.

Utvrđene jake strane i slabosti koje treba otkloniti mogu biti korisne svim nastavnicima, stručnim saradnicima i direktorima, kako naše tako i drugih škola, za unapredjenje realizacije izbornih programa.

LITERATURA

- [1] *Priručnik za samovrednovanje rada škole* (2005) Ministarstvo prosvete i sporta R.Srbije
- [2] Maričić, S. (2017) Samovrednovanje I kvalitet pedagoškog rada škole, *Inovacije u nastavi* XXX(1). 12-24.
- [3] *Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove* ("Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik", br. 14/2018. od 2.08.2018;
- [4] Program nastave i učenja za prvi razred gimnazije, "Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik", br. 12/2018.
- [5] Kovačević Mikić, D. (2019) Samovrednovanje oblasti „Nastava i učenje”, Čačak: Školska uprava. Preuzeto 9. 1. 2020. godine sa <https://www.skolskaupravacacak.rs/oblasti-rada/samovrednovanje/2084-samovrednovanje-oblasti-nastava-i-ucenje.html>
- [6] Ružičić, I. (2020) Stavovi učenika i nastavnika o realizaciji nastave novih izbornih predmeta u gimnazijama (istraživački rad za licencu direktora obrazovno-vaspitne ustanove), Čačak. Gimnazija.
- [7] Dunjić Mandić, K. (2019) Obrazovna postignuća 2018/2019, *Izveštaj Gimnazije za 2018-2019* (str. 151-165), Čačak: Gimnazija.
- [8] Dunjić Mandić, K. (2019) Prosvetni karton Gimnazije 2019, *Izveštaj Gimnazije za 2018-2019* (str. 139-150). Čačak: Gimnazija.